

Dimensiuni ale statutului socioepistemic al sociologiei și sociologului; cu privire specială la România

Petru Iluț

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

O primă problemă pe care doresc să o expun succint este cea legată de *statutul socioprofesional al sociologului și, implicit, al profilului pregătirii sale academice*. În acest sens, remarca pregnantă care se impune este că, prin natura activității lor, de analiști și interpreți sau chiar clinicieni calificați ai vieții sociale, sociologii acoperă teoretic varii domenii, începând de la efectuarea de anchete și sondaje de opinie, trecând prin cariere academico-universitare și până la consilieri ai diferitelor instituții și organizații guvernamentale și nonguvernamentale (guvern, partide politice, consilii județene, primării, asociații etc.). Într-o considerabilă măsură, așa se întâmplă și practic. Totuși, cei ce elaborează politici sociale naționale sau de nivel local și comunitar se folosesc mult mai puțin de aportul sociologiei decât ar fi de dorit sau, cel puțin, decât credem noi sociologii că ar fi dezirabil. Cauzele sunt multiple, inclusiv aceea că interesele forțelor politico-administrative nu au nevoie, în general, de cunoașterea realității crude. Să nu uităm, apoi, că, în același areal explicativ, de regulă sociologii dezvăluie nu numai mari inegalități sociale, ci și inechități, iar sugestiile lor de optimizare a societății merg pe linia justeții sociale. Mai există însă și un alt motiv important în strânsă conexiune, de altfel, cu primele: prin configurația sociopolitică, deciziile și soluțiile majore, legiferările se iau de către organe abilitate (parlament, consilieri și

alte). Să nu uităm, apoi, că, de multe ori, luarea unor decizii, rezolvarea anumitor probleme trebuie să se producă într-un timp scurt, și nu pot aștepta efectuarea unor cercetări, fie ele mai puțin pretențioase ca durată sau costuri financiare (focus grupuri, discuții panel, interviuri de profunzime).

La acest punct trebuie subliniat că situația nu este specifică doar României. După ce multă vreme ne-am mitizat aproape exclusiv pozitiv – românii sunt inteligenți, descurcăreți, înțelepți, ospitalieri etc. –, nu e justificat să cădem nici în cealaltă extremă, condensabilă în formula „ca la noi la nimeni”. Să ne ferim adică de ceea ce subsemnatul a numit-o „iluzia localismului” (Iluț, 2000). De exemplu, nu sunt puțini sociologii americani, probabil în marea majoritate, care se plâng că lipsește aproape total consultarea lor în actele decizionale la diverse niveluri, atât în cercetare, cât și ca reflexie a unor experți (convorbire informală cu William Parish, șeful Catedrei de Sociologie a Universității din Chicago).

Privitor la formarea sociologilor ca specialiști, cuvântul de ordine este *flexibilitatea*, ceea ce presupune și accentul pe latura formativă – inclusiv pe dezvoltarea abilităților de comunicare și interacțiune socială, deopotrivă în relațiile interpersonale cotidiene și cu subiecții de cercetare, ca și în cele cu autorități și instituții. Sunt de acord cu acei colegi care subliniază cât de important este ca sociologul să fie descurcăreț,

sau cum spun calitativiștii, referindu-se la cercetările de teren, un bricoleur. E bine însă pentru el, și foarte probabil și pentru comunitate și societate în genere, să fie mai mult decât un bricoleur în procesul investigațional, ci să fie mai mult, un *bricoleur social*, căutând mereu nișe sau teritorii de investigație și acțiune. Consider însă că, indiferent dacă, după noul sistem de la Bologna, se specializează în cei trei ani de facultate sau în formula masterat, e necesar să-și însușească un nucleu „dur” curricular, din care nu poate lipsi pregătirea temeinică metodologică și paradigmele (teoriile) semnificative din câmpul sociologiei. Și întrucât sociologia este o știință relativ tânără, alături de teorii, concepte și interpretări recente, clasiicii sociologiei (E. Durkheim, M. Weber, K. Marx, Fr. Tönnies, G. Simmel și alții) nu este bine să fie tratați superficial. Spre deosebire de disciplinele tari (hard), de paradigma cumulativă, la cele delicate (soft), istoria lor este consubstanțială conținutului de esență însuși.

Atingând problematica curriculară, o a doua chestiune ce mi se pare importantă este *relația sociologiei cu alte domenii ale cunoașterii* și, de aici, *interdisciplinaritatea*. Doar câteva remarci pe această linie.

Cei familiarizați cu investigarea socio-umanului cunosc că sunt prezente nu doar puternice conexiuni, dar și interferențe și suprapuneri ale sociologiei cu *antropologia culturală* (socială). Fără a evoca nici măcar observații de principiu privind raportul antropologie culturală, antropologie socială, sociologie, se cuvine a sublinia că poziția conform căreia sociologia este cantitativistă, statistică „rece”, „exterioară”, în timp ce antropologia accede, prin calitativism, la simboluri, înțelesuri, subtilități mentalo-afective și de comportament, este vetustă. O probă în acest sens o constituie și existența a mii de studii făcute de sociologi în stil calitativist, și de antropologi culturali, cu date statistice, inclusiv pe bază de chestionar. De altfel, pe plan mondial apare chiar o revistă de *sociologie calitativistă* și una de *antropologie cantitativă*. Și la noi în țară,

din ce în ce mai pronunțat, cu deosebire prin teze de doctorat, cercetări pe bază de granturi, multe materializate în articole sau cărți, își face loc tendința de a combina în strategia teoretico-metodologică cantitativismul cu spiritul calitativismului. Este și firesc, pentru că „poveștile (istoriile) de viață” în sine, fără a avea un minim fundal statistic și/sau o argumentare de reprezentativitate, dacă nu probabilistică, cel puțin teoretică, rămân „povești”, cu toate conotațiile sociosemantice pe care limbajul cotidian, conștiința comună le atribuie explicit sau implicit. Așa cum, cu mare finețe argumentează Andrew Abbott (2004) – unul dintre cei mai relevanți sociologi contemporani, continuator și analist al Școlii de la Chicago, redactor-șef al *American Journal of Sociology* –, indiferent de realism sau construcționism, behaviorism sau culturalism, individualism sau emergentism, contextualism sau noncontextualism, e nevoie de ceea ce cu multe decade în urmă W. Mills numea „imaginație sociologică”. Dar o imaginație strunită de principii și metode euristice, validate și sedimentate în timp.

O legătură cu totul specială funcționează între sociologie și *psihologie socială*. De fapt, este mai mult decât o simplă relație, știut fiind că, de către psihologi, psihologia socială era și, la mai mică scară, continuă să fie considerată expres o ramură a psihologiei, iar de către sociologi, chiar dacă nu declarativ și cu tărie, prin diverse manifestări (congrese, conferințe, publicații etc.) era înglobată ca o branșă sociologică. De altfel, dincolo de etichetă, mai cu seamă prin ceea ce clasic se numea microsociologie, fenomene ca socializarea, mariajul și viața familială, statusurile și rolurile, cooperarea și conflictul, dinamica grupurilor în genere, și multe alte fenomene sunt obiect de studiu deopotrivă pentru sociologie și psihologia socială. Dar nu numai la nivel micro- și mezo-, ci și când e vorba de valori, atitudini, opinii, capital social și încredere la scară macro-, cele două discipline se întâlnesc până la cvasiidentificare. Tratatele și manualele de specialitate dovedesc acest lucru. Un

exemplu ilustrativ îl reprezintă și manualele de mare circulație, pe toate continentele, ale lui A. Giddens (2000) și A. Giddens, M. Duneier, R. Appelbaum (2004). Am folosit expresia „cele două discipline”, întrucât psihologia socială și-a câștigat statutul de disciplină proprie, ieșind din poziția de „ramură” și chiar din cea de știință „de graniță”. E adevărat însă că cele două mari orientări, remarcate încă din anii '60 ai secolului recent încheiat, subzistă: psihologia socială a psihologilor și psihologia socială a sociologilor. Nu e cazul acum să explic nici sumar deosebirea dintre ele. Aproape în unanimitate, specialiștii în domeniu sunt de acord că e nevoie de o integrare a lor. În acest spirit, Septimiu Chelcea, în mai multe scrieri ale sale, oarecum pe tradiție franceză, promovează ca mai adecvat termenul de *psihosociologie*, figurând și ca titlu al unui recent manual, unde este coordonator (Chelcea *et al.*, 2006). Personal, consider că în tratamentul diverselor orientări, al raportului dintre psihologia socială și sociologie este îndreptățită socioepistemic și sintagma *sociopsihologie* care, de altfel, circula, e adevărat că nu cu mare frecvență, în literatura nord-americană de specialitate. Termenul denotă mai mult decât psihologia socială a sociologilor și chiar decât cea de psihosociologie. „Mai mult decât” nu ca valoare de cunoaștere, ci ca implicare a determinantilor socioculturali. Sincer să fiu, militez pentru respectiva denumire și dintr-o rațiune mai pragmatică: în lupta teritorială dintre discipline, la nivelul instituțional dintre facultăți și catedre, mulți psihologi au pretenția că psihologia socială le aparține. Ar fi multe argumente de ordin contextual (specializarea unor persoane confirmată prin studii și publicații, formule organizatorice în mediul academic), dar voi invoca unul foarte concret, și cred că temeinic: în SUA, pe teritoriul căreia ne place, nu ne place, s-a născut și dezvoltat cu cea mai mare pondere psihologia socială, din punct de vedere instituțional, este prezentă în următoarele aranjamente: catedre speciale de psihologie socială, aparține catedrelor

de psihologie sau, cei ce o predau fac parte din catedre de sociologie. Nu am date statistice în acest sens, este foarte probabil că cele speciale de psihologie socială sunt mai puține, că cei mai mulți psihologi sociali sunt la catedrele de psihologie, am văzut însă că numeroși dintre ei funcționează la sociologie. Poate că, la marile universități, sunt psihologi sociali atât la psihologie, cât și la sociologie (cum e cazul la Dartmouth College, SUA). În România, cel puțin la București și Cluj, este aceeași situație. Închei această secvență cu observația că, dincolo de barierele instituționale și de discuții terminologice, care pot aluneca repede în logomahie, în verbiaj steril, importante sunt seriozitatea, consistența și calitatea de ansamblu a cercetărilor și activităților didactice cu studenții.

În altă ordine de idei, merită consemnat faptul că geneza și diversificarea orientărilor în psihologia socială sunt explicabile și prin ceea ce remarcabilul sociolog și politolog de origine română Matei Dogan, împreună cu Robert Phare (1990) au elaborat, pe linie piagetiană, ca „paradox al densității”, adică faptul că pe măsură ce specialiștii și cunoștințele dintr-o disciplină se concentrează, evoluează pe verticală, apare necesitatea de a se extinde orizontal, spre marginea domeniului și depășirea granițelor lui, întâlnindu-se astfel inevitabil cu alte discipline. Înscriindu-se, în mare, în aceeași viziune, unii autori folosesc metafora de concepte sau, mai general, *cunoștințe științifice „nomade”* (Dumas, 1999), ceea ce înseamnă că teorii, metode, obiecte de studiu și aplicații devin „infidele” disciplinei în care au fost elaborate și voiajează în altele. În științele „tari”, exemplele sunt la tot pasul, fără îndoială însă că fenomenul este prezent și în cele ale sociumanului. Și nu doar între ele – unde, după cum sugeram, se pot constata ușor nu numai împrumuturi teoretico-metodologice, ci întinse interferențe și suprapuneri –, dar și între acestea și cele ale naturii, în particular biologia.

Discursul de față a ajuns astfel în plin câmp al interdisciplinarității. Ideal ar fi, desigur, ca cercetările sociale întreprinse

să fie de natură multi- (pluri-) disciplinare, interdisciplinare sau chiar *transdisciplinare*, pornind de la constatarea că grupurile sociale și acțiunile lor sunt multicausal determinate și că efectele comportamentelor se regăsesc pe multiple planuri. (Ordinea „multi-”, „inter-”, „trans-” nu este întâmplătoare. Ea arată gradul de integrare a conceptelor și punctelor de vedere din diferite discipline științifice, prefixul „trans-” indicând nevoia de a survola granițele – în parte artificiale – ale acestor discipline. Sunt autori care, dorind să sublinieze mai cu tărie necesitatea de a depăși închiderile și orgoliile diverselor științe, vorbesc despre cercetări „antidisciplinare”). Cu deosebire atunci când se urmărește și intervenția practic-aplicativă, importanța investigațiilor de tip multi-, inter-, sau transdisciplinar este evidentă, întrucât eficiența intervențiilor este dependentă de luarea în considerare a tuturor factorilor ce determină o situație oarecare. Funcționează, așadar, două mari categorii de cauze ce îndeamnă la interdisciplinaritate: pe de o parte logica internă de evoluție a disciplinelor, inclusiv potrivit „paradoxului densității”; pe de altă parte, presiunile de ordin practic-aplicativ.

Există însă o serie de *dificultăți* în a le face operaționale. Una dintre ele este de ordin teoretic, și anume faptul că specialiștii ce participă la o astfel de cercetare comunică ideatic destul de greu între ei, ca urmare a conceptelor și terminologiei specifice. E adevărat că de foarte multe ori diferențele terminologice sunt mai mult de cuvinte decât de conținut ideatic propriu-zis, dar aceasta nu schimbă prea mult datele problemei. Expertii într-un anumit domeniu țin la terminologia lor specifică fiindcă aceasta este un argument al capitalului lor cultural și deci al importanței activității ce o desfășoară. Sunt, apoi, dificultăți de ordin practic-organizațional al echipei de studiu (cine conduce, ce rol are fiecare specialist în derularea cercetărilor, cum se decupează aspectele ce revin fiecărui participant, cum se întocmește raportul de cercetare). Să observăm, de asemenea, că investigațiile de tip interdisciplinar, care

presupun, de regulă, o echipă de cercetare, sunt foarte costisitoare. O depășire a acestor impasuri ar fi ca unul și același individ să practice o viziune și o intervenție de tip transdisciplinar, integrativ. Să fie adică expert pe probleme: familie, relații interetnice, delicvență etc. Acest lucru se și întâmplă în mișcarea științifică contemporană. Dificultatea în acest caz este că expertul în cauză trebuie să posede cunoștințe profunde din multe domenii, care, în mod tradițional, s-au acumulat în discipline particulare, existând deci riscul de a fi superficial.

Cu grija de a nu cădea în miturile negative despre țara noastră, amintite la începutul acestei intervenții, nu afirm că numai în România, dar oricum și aici, cu foarte multă ușurință (naivitate sau ipocrizie) atât de multe proiecte de cercetare, centre sau institute sunt repede numite „interdisciplinare”, „complexe”, „integrative”. Această din urmă expresie figurează și în denumirea „Institutul de cercetări socioumane integrative” de la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, institut în conducerea căruia sunt profund implicat. Deși, așa cum am încercat să demonstrez în mai multe ocazii, integrativitatea înseamnă, în același timp, și mai mult și mai puțin decât interdisciplinaritatea sau transdisciplinaritatea – mai puțin, pentru că se poate rezuma nu la a efectua cercetări concrete integrative (interdisciplinare) efective, ci a integra rezultate obținute în varii subdomenii sau discipline –, recunosc că până în prezent nu avem realizări notabile. O scuză ar fi că funcționează doar de doi ani. Oricum, pledez pentru o mai mare onestitate în terminologia utilizată și, bineînțeles, pentru onorarea, prin conținut autentic, a sintagmelor folosite.

O altă problemă majoră ce vizează statutul sociologiei (și sociologului) din România este *caracterul public*. Problemă delicată, dezbătută și în țările occidentale și în special în SUA, fiindcă ea naște tensiunea dintre a face cunoscute și înțelese diferite

teorii, concepte, rezultate ale studiilor întreprinse și interpretarea lor pentru marele public, și de a menține, în același timp, acuratețea științifică. Să observăm că în descrierea, explicarea și interpretarea diferitelor fenomene socioumane, cu precădere cele de ordin micro- și mezo-, sarcina popularizării este oarecum mai ușoară decât în cazul fizicii, chimiei, biologiei sau altor științe tari. Omul obișnuit are pretenția că știe ce este familia și dragostea, cum funcționează grupurile și ce presupune un bun lider. Și nu numai că are pretenția, dar în anumite limite se și pricepe. Cunoașterea la nivelul bunului simț în materie de sociouman are virtuțile ei. Este marcată însă și de serioase limite și distorsiuni, printre care și tendința, aproape de gândire automată, subconștientă, de a generaliza și de a atribui cauze superficiale (vezi, mai pe larg, Rotariu și Iluț, 2006). Oamenii nespecialiști în științele sociale știu multe despre structuri, fenomene și procese ca acelea mai sus menționate. Percepțiile și, de multe ori, explicațiile cu privire la propriile familii și mai cu seamă ale celor din apropierea lor, pot fi corecte. Chestiunea este însă că mediul sociocultural în care trăiesc este unul specific. Dar indivizii au înclinația de a crede că ei știu bine ce înseamnă familia în general. Desigur, situația este valabilă și pentru multe alte fragmente sociale. De aceea, deși folosește sau poate folosi un limbaj natural și se referă la multe realități accesibile cunoașterii comune, disciplinele socioumane, în particular sociologia și psihologia socială, întâmpină dificultăți în a-și impune marelui public cunoștințele acumulate, tocmai pentru că majoritatea celor ce fac parte din el consideră că și ei sunt competenți în temele respective. Altfel spus, indivizii cu o minimă pregătire școlară nu au pretenția că se pricep la genetică și fizică atomică, cele spuse de specialiști fiind luate ca atare – e adevărat că mai puțin înțelese –, pe când o prezentare psihosocială sau sociopsihologică despre prietenie, dragoste, căsătorie și consecințele divorțului pot fi oricând comentate și puse la îndoială.

Totuși, dacă avem în vedere și că bunul simț nu este ceva uniform, monolit, ci puternic diferențiat – căci între mentalitatea unei persoane cu patru clase și un absolvent de facultate, fie ea de inginerie, biologie sau alte specializări nonsociologice, există mari diferențe –, putem admite că între cunoașterea comună și cea științifică în domeniul socialului există, pe lângă rupturi necesare, discontinuități, și continuitate, inclusiv în culegerea de idei și ipoteze de investigație empirică.

Cred că la ora actuală în țara noastră și, foarte probabil, nu numai, un pericol major vizavi de penetrarea cunoștințelor sociologice în rândul marelui public îl constituie unele surse mass-media (în particular dintre televiziuni). La multiple genuri de programe se discută de către neavizați despre situația bătrânilor, despre diferențele psihosociale bărbat-femeie, despre dragoste, familie, migrația pendulatoare și multe alte subiecte. Nespecialiști, dar persoane cu prestigiu, începând de la vedete din sport sau muzică, până la oameni de succes în afaceri. Trecând, bineînțeles, cu ponderea cea mai mare, prin categoria politicianilor de diverse niveluri. Pericolul este mare fiindcă tot felul de stereotipii și clișee amestecate cu „experiența personală” emise de astfel de persoane pot avea mare credibilitate în ochii cetățenilor. Personal, dezvolt o atitudine ambivalentă când văd și aud ce ineptii se pot debita cu un aer de superbă seninătate, siguranță și certitudine: pe de o parte mă amuză, pe de altă parte, devin de-a dreptul furios. Ceea ce, discutând cu alți colegi, li se întâmplă și lor. Sau cel puțin, trăiesc mari dezamăgiri. La o judecată mai rece și detașată – nu este exclus ca sentimentul de adâncă nemulțumire să decurgă și din frustrarea că noi nu suntem mereu „pe sticlă” – apreciez însă că nu e justificat să ne poziționăm într-o permanentă încruntare față de discutarea în mass-media a unor probleme sociale de către nesociologi. Un intelectual de finețe, cu lecturi și în domeniul sociologiei sau al altor discipline înrudite, poate fi nu doar convingător, ci și

corect în descrierile, explicațiile și interpretările sale. Efectul de „halo” nu este neapărat negativ (vezi și Iluț, 2000). Ca privire de ansamblu însă, faptul că sociologii sunt foarte rar prezenți la televiziune (împrejurarea că unul sau doi sunt „de serviciu” în a discuta orice temă a socioumanului atenuază prea puțin situația) este profund dăunătoare pentru atât de trâmbițata „schimbare de mentalitate”. Schimbare care, în ciuda invocării ei prea dese – de către politicieni, guvernanți și alți factori decizionali mai degrabă pentru a transfera într-o arie difuză și impersonală o parte din responsabilitățile ce le revin lor –, trebuie să se producă și se va produce oricum, în primul rând, pe cale naturală. Și, foarte important, e nevoie și de o schimbare de comportament, deoarece mentalitatea (valori, atitudini, reprezentări și judecăți sociale) nu se traduce automat și izomorf în conduite. Neintrând aici într-o analiză mai detaliată, să consemnăm contribuția majoră în această întreprindere a migrației externe, în particular a celor care, lucrând în străinătate, aduc în țară nu doar bani și bunuri materiale, ci și habitusuri productive pentru modernizarea României.

Neîndoindu-ne că în acest context ideatic, ar merita discutată problema globalizării și a raportului dintre relativismul cultural (multiculturalism) și a ceea ce R. Boudon (1995) numește „ireversibilitate axiologică”. Închei însă prin a nota două idei: a) intenționat nu am abordat chestiunea relației dintre sondajele de opinie și mass-media din România, subiect pe larg tratat și cu pertinente date sistematice concrete în volumul coordonat de S. Chelcea și G. Jderu (2005) și, mai condensat, printre alții, și de T. Rotariu și P. Iluț (2006); b) ar fi multe de spus în legătură cu cărți și alte publicații din România – și, din nou, nu numai – privitor la caracterul lor „paleativ”, „de subzistență”, „improvizat”, și care nu ating un minim standard mondial. Am văzut astfel cărți cu pretenția de manuale cu bibliografie doar

la sfârșit și nu inserată în text, cărți despre sine și personalitate în care principala bibliografie era I. Kant și moralisții francezi, cărți și articole care plagiau pe pagini întinse în mod evident. Un mod și mai răspândit este cel al „plagierii ascunse”, în care un anumit autor este citat, mai mult sau mai puțin în treacăt cu o idee, urmând ca în continuare să-i fie preluate ideile, dar cel ce-a scris materialul „uită” să-l mai citeze, dând impresia că sunt idei personale. Mi se pare, de asemenea, o distorsiune deontologică și chiar socială faptul că destul de mulți dintre cei care scriu cărți sau cursuri universitare de sociologie și psihologie socială, cu deosebire cei ce provin din alte domenii (filosofie, istorie, filologie etc.) traduc, sau în cel mai bun caz fac niște colaje simple, citând autori de mâna a treia sau cu totul anonimi din spațiul vestic, omițând că pe aceleași subiecte s-au scris sinteze valoroase de către autori români. Nu e vorba aici numai de un fair-play profesional (deontologic), ci, așa cu sugeram, cu implicații mai largi, printre care aceea că principalii beneficiari, studenții, puși să învețe din asemenea cărți și cursuri, și negăsind decât greu bibliografia indicată în ele, nu știu despre cărțile în limba română care le pot fi la îndemână.

Să nu rămânem însă într-o notă pesimistă, reamintindu-ne ceea ce afirmam în debutul discursului că, dacă nu e bine să ne credem, noi cei din România, cu un fantastic potențial de inteligență, echilibru, originalitate etc., dar nu ne-am putut dezvolta, și în parte nu ne putem în continuare, din cauza unor condiții vitrege, externe și interne, să nu rămânem captivi nici formulei „ca la noi la nimeni” (de rău). Ca și în alte domenii ale vieții socioeconomice și culturale, și în sociologie avem producții serioase, iar prin noile generații care beneficiază și de studii în străinătate, sunt convins că pe termen mediu și lung ne vom compatibiliza din plin cu sociologia mondială valoroasă.

Bibliografie

- Abbot, A. (2004). *Methods of Discovery. Heuristics for the Social Sciences*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Boudon, R. (1995). *Le juste et le vrai*. Paris: Fayard.
- Chelcea, S. (coord.), Ivan, L., Jderu, G., Moldoveanu, A. (2006). *Psihosociologie. Teorie și aplicații*. București: Editura Economică.
- Chelcea, S., Jderu, G. (2005). *Refracția sociologică și reflexia jurnalistică. Despre sondajele de opinie și prezentarea lor în mass-media*. București: Editura Economică.
- Dogan, M., Phare, R. (1990). *Creative Marginality Innovation at the Intersections of Social Science*. London: Westview Press.
- Dumas, B. (1999). Les savoirs nomades. În *Sociologie et sociétés*, 1, v. XXXI, 51-62.
- Giddens, A. (2000). *Sociologie*. București: Editura All.
- Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. (2005). *Introduction to Sociology* (ediția a V-a.). New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Iluț, P. (2000). *Iluzia localismului și localizarea iluziei*. Iași: Editura Polirom.
- Rotariu, T., Iluț, P. (2006). *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică (ediția a II-a)*. Iași: Editura Polirom.

Primit la redacție: martie 2007